

БІДА Сергій Анатолійович
студент 3-го курсу ФСГМ
гр. ПМ-09,
ЯКОВЕНКО Роман Валерійович
кандидат економічних наук

ТЕОРЕТИКО-ЕКОНОМІЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ПРОБЛЕМИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА

Стаття аналізує проблеми, пов'язані з визначенням сутності поняття „ефективність виробництва” та підвищенням ефективності виробництва в сфері сільського господарства. Охарактеризовано стан сільськогосподарського виробництва нашої держави.

Постановка проблеми та її актуальність. Ефективність сільськогосподарського виробництва є однією з найважливіших економічних проблем суспільного буття. Тут в тісному поєднанні акумулюється використання сукупності природних, організаційно-економічних, технічних, технологічних факторів, які забезпечують процес відтворення суспільного виробництва. На його результативність у сільському господарстві впливають ґрунтово-кліматичні умови, забезпеченість робочою силою, матеріально-технічними засобами, фінансовими ресурсами тощо. Підвищення ефективності аграрного виробництва належить до вирішальних умов поліпшення матеріального добробуту населення країни, здійснення соціальних перетворень на селі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний вклад у вивчення стану та розроблення теоретичних підвалин і практичних рекомендацій щодо ефективного використання у сільському господарстві виробничого потенціалу як в цілому розвитку галузі, так і в умовах регіональних особливостей країни, належить відомим ученим економістам-аграрникам В. Г. Андрійчуку, В. Г. Галанцю, М. Я. Дем'яненку, М. І. Кісілю, І. І. Лукінову, М. Й. Маліку, О. М. Онищенку, Б. Й. Пасхаверу, П. Т. Саблуку, І. І. Червену, О. М. Шпичаку. Також теоретичним та практичним питанням ефективності діяльності підприємств присвячені праці багатьох вітчизняних економістів, таких як: В. К. Терещенко, П. А. Капітула, А. В. Куроченко, В. В. Новожилов, А. М. Омаров, Г. М. Сорокін, Т. С. Халатуров та інші.

Метою статті є економічна оцінка природних, організаційно-економічних, техніко-технологічних факторів розвитку сільського господарства, розробка пропозицій щодо підвищення їх впливу на ефективність аграрного сектору економіки в умовах формування стійких ринкових відносин. Також за мету поставлено показати як постійні та змінні витрати впливають на обсяги виробництва, та причину втрат, яка криється у законі спадної віддачі, а також визначити фактори ефективного вирішення проблем агропромислового комплексу в Україні.

Виклад основного матеріалу. Впродовж останніх років почастишали дискусії відомих вчених навколо сутності категорії „ефективність”, як у цілому, так і в сільськогосподарському виробництві зокрема. Всі їхні думки з приводу розкриття суті ефективності, як економічної категорії, мають відповідне підґрунтя, але проблема в тому, що вони суттєво різняться між собою. У зв’язку з цим, в Україні досі немає чіткого трактування категорії ефективності, а також визначення її показників. Через це оцінка результатів функціонування діяльності аграрних підприємств в сучасних ринкових умовах, на наш погляд, має неповний, відносний характер.

Під час визначення суті ефективності сільськогосподарського виробництва необхідно розрізняти терміни „ефект” і „ефективність”.

Термін ефект (від лат. effectus – дія, результат) у буквальному розумінні означає результат будь-якого процесу. Тому нерідко категорію „ефективність” трактують як „результативність”. Такий підхід зокрема простежується у визначеннях В. І. Мацібори [4, с. 137], В. П. Мертенса [3, с. 102], П. П. Руснака [2, с. 175; с. 210].

У першій українській економічній енциклопедії проф. С. В. Мочерний також характеризує ефективність як „здатність приносити ефект, результативність процесу, проекту тощо, які визначаються як відношення ефекту, результату до витрат, що забезпечили цей результат” [1, с. 508]. Таке трактування відображає загальний підхід до визначення ефективності, яке математично відображають як у прямому, так і оберненому співвідношенні.

$$\text{економічна ефективність} = \frac{\text{ефект(результат)}}{\text{ресурси(затрати)}} \text{ або } \frac{\text{ресурси(затрати)}}{\text{ефект(результат)}}$$

Однак при такому підході поняття „ефективне виробництво” ще не означає що воно є найбільш доцільним з позицій оптимальності рівня витрат чи суспільної корисності продукту. Адже результатом може бути продукт, який не має належної якості, не відповідає суспільним потребам або його виробництво вкрай негативно впливає на навколишнє середовище, що згодом тягне додаткові витрати як для суспільства, так і для підприємства. Таке виробництво, звісна річ, ефективним назвати не можна.

Взагалі при оцінці ефективності будь-якого виробництва, насамперед слід брати до уваги кінцеву мету, з якою воно здійснюється. Це в свою чергу вимагає визначення критеріїв ефективності.

Якщо виходити з позицій приватного інтересу, для підприємця, кінцевою метою буде максимізація його прибутку, і ефективним можна назвати виробництво, результатом якого є зростання прибутку при мінімізації витрат. Проміжними цілями при цьому буде досягнення високого значення параметрів виробничих процесів, від яких залежить прибутковість. Власне з цих позицій характеризують ефективність сільського господарства. А. Завгородній і Г. Вознюк, визначаючи її як і згадані вище науковці як „результативність господарської та фінансової діяльності суб’єктів господарювання”, однак при цьому конкретизуючи кінцеві форми прояву

цієї результативності: „високі показники продуктивності праці, зниження фондівіддачі та собівартості, зростання врожайності, рентабельності сільськогосподарського виробництва” [1, с. 514].

Однак, у сучасних умовах розвитку соціально орієнтованого суспільства приватний інтерес обов’язково повинен перебувати в гармонії з інтересом суспільним. І, в своїй кінцевій меті, будь-яке виробництво має спрямовуватись на повніше задоволення суспільних потреб. Особливо це стосується сільського господарства від результатів функціонування якого безпосередньо залежить продовольча безпека держави, якість харчування та, відповідно, здоров’я нації.

Тому в сільському господарстві, як і в інших сферах економіки, забезпечення високої економічної ефективності повинно органічно доповнювати досягнення соціальних результатів, соціального ефекту. Із соціальної сторони критерієм ефективності на мікрорівні виступає частка прибутку підприємства, що спрямовується на покращення умов праці і відпочинку, задоволення соціальних потреб працівників, частка оплати праці у структурі собівартості; на макрорівні – підвищення рівня і якості життя населення, його здоров’я і тривалості життя, освітньо-культурного рівня тощо.

Коли йдеться про соціальну ефективність тих чи інших видів продукції, мається на увазі значущість, яку ці види продукції посідають у забезпеченні продовольчої безпеки держави, збалансуванні раціонів здорового харчування. Тому, з огляду на це, державна підтримка розвитку сільського господарства повинна бути орієнтована на підтримку виробництва не лише економічно, але й соціально ефективних видів продукції.

Як наслідок, усі зусилля виробників сільськогосподарської продукції повинні бути скерованими у двох напрямках: на ефективність і якість продукції, тобто на те, щоб отримувати максимальну кількість продукції високої якості при мінімальних затратах засобів і сировини. Наприклад, якщо сьогодні набуває поширення вирощування генетично модифікованих сільськогосподарських культур, стійких до хвороб та шкідників, то економічний ефект за рахунок мінімізації витрат на засоби захисту буде очевидним, але, враховуючи негативний вплив такої продукції на здоров’я людей, він буде знівельований вкрай негативним соціальним ефектом.

Виключно важливе значення має й екологічний бік аграрного виробництва, пов’язаний з ефективністю природокористування. Специфіка аграрного виробництва і, особливо, рослинницької галузі, що пов’язана із глибоким освоєнням земельних ресурсів, використанням хімічних та біологічних засобів захисту рослин, в кінцевому підсумку призводить до руйнування природних екосистем, зменшення родючості ґрунту тощо. Це в свою чергу тягне за собою не лише втрати продукції за рахунок природного чинника, але й додаткові витрати на ліквідацію наслідків екологічного забруднення. Тому ефективним з позицій екології можна вважати лише таке виробництво у якого еколого-економічний ефект (економічна вигода з

урахуванням вартості природоохоронних заходів, вартості природних ресурсів, втрат від заподіяння шкоди довкіллю) є позитивним.

Таким чином, кінцеві результати аграрного виробництва знаходять своє відображення в кількості якісної, екологічно чистої і безпечної для здоров'я людини продукції та економічній ефективності виробництва.

Виходячи з цього, цілком правомірним є визначення ефективності запропоноване колективом кафедри аграрної і міжнародної економіки Львівського НАУ (Черевко Г. В., Горбонос Ф. В. та ін.), як категорії, що відображає кінцевий корисний ефект від застосування засобів виробництва і живої праці (досягнутий на основі їх економії) [6, с. 277]. Згодом проф. Черевко Г. В. підкреслює, що „в якості критерію ефективності слід розуміти одержання максимального корисного ефекту (як економічного, так і соціального) за наявних або менших ресурсів” [5, с. 9].

Витрати фірми чи галузі при виробництві певного обсягу продукції залежить від того, як фірма чи галузь може змінювати кількість усіх зайнятих ресурсів. Кількість багатьох використовуваних ресурсів – більшість видів послуг праці, сировини, палива та енергії – можна змінювати легко та швидко. Залучення інших ресурсів потребує більшого часу.

Якщо за незмінної кількості капітального устаткування використовувати дедалі більше робітників, то зростання обсягу продукції сповільнюватиметься в міру того, як додаткових робітників залучатимуть у виробництво.

Труднощі зникли б із збільшенням не лише кількості робітників, а й устаткування. Останнє використовувалося би продуктивніше, а робітники змогли б спеціалізуватися на виконанні окремих операцій і не витрачали б час на перехід від однієї операції до іншої. Тому із збільшенням кількості робітників на підприємстві з недоукомплектованим штатом, додатковий (або граничний) продукт зростатиме завдяки підвищенню ефективності виробництва.

З економічної теорії, нам відомо, що у короткостроковому періоді деякі ресурси, пов'язані з виробничими потужностями фірми, залишаються незмінними. Інші ж ресурси можуть змінюватися. Це означає, що у короткостроковому періоді усі витрати можна поділити на постійні та змінні. Постійні витрати зумовлені самим існуванням виробничих потужностей підприємства і тому повинні оплачуватися, навіть якщо фірма нічого не виробляє. До таких витрат здебільшого відносять оплату зобов'язань та облігацій, рентні платежі, частину відрахувань та амортизацію устаткування та будівель, страхові внески, заробітну платню керівників та адміністративного персоналу.

На початку процесу збільшення обсягу продукції змінні витрати зростатимуть на щораз меншу величину, це триватиме до певної одиниці продукції. Відтак після неї змінні витрати зростають на щораз більшу величину у розрахунку на кожну наступну одиницю продукції.

Причина такої поведінки змінних витрат криється у законі спадної віддачі. Збільшення граничного продукту упродовж деякого часу

викликати ще менший приріст змінних ресурсів для виробництва кожної додаткової одиниці продукції. Позаяк усі одиниці змінних ресурсів купують за однаковою ціною, загальні змінні витрати зростатимуть на щораз меншу величину. Проте як тільки граничний продукт внаслідок спадної віддачі починає зменшуватись, виробництво кожної наступної одиниці продукції потребуватиме щораз більшої додаткової кількості змінних ресурсів. Тому загальні змінні витрати зростатимуть на щораз більшу величину. Закон спадної віддачі є справедливим для сільськогосподарського виробництва.

Оскільки середні змінні витрати обчислено на основі загальних змінних витрат, то вони відображають закон спадної віддачі.

За низьких обсягів продукції виробництво буде відносно неефективним і дорогим через недовикористання незмінних виробничих потужностей фірми. Недостатня кількість змінних ресурсів поєднується із виробничими потужностями підприємства; виробництво неефективне, тому й змінні витрати на одиницю продукції відносно високі. Натомість із збільшенням обсягів продукції вищий рівень спеціалізації та продуктивне використання капітального устаткування підприємства сприятимуть підвищенню ефективності, і змінні витрати на одиницю продукції знизяться.

Граничні витрати вказують на витрати, які фірма несе у разі виробництва останньої одиниці продукції, та водночас на кошти, які можна „зеконотити”, зменшивши обсяг продукції на цю останню одиницю.

Потрібно, щоб додаткова або гранична величина, яка додається до суми загальних (або змінних) витрат, була меншою за середнє значення загальних витрат, тому середні витрати знижуватимуться.

Якщо кожна наступну одиницю змінного вихідного ресурсу (праці) наймають за однаковою ціною, граничні витрати на виробництво кожної додаткової одиниці продукції знижуватимуться доти, доки граничний продукт кожного додаткового робітника зростатиме. Це відбувається тому, що граничні витрати є часткою від ділення (постійної) ціни, або витрат на оплату праці додаткового робітника, на створений ним граничний продукт.

У довгостроковому періоді галузь та окремі фірми можуть здійснити усі бажані зміни у структурі ресурсів. Фірма може змінити свої виробничі потужності. Вона, наприклад, може побудувати більше підприємство або зменшити кількість устаткування.

Виробничі потужності галузі в цілому також можуть змінитися; у довгостроковому періоді достатньо часу для вступу нових фірм у галузь або для виходу з бізнесу фірм, що працюють у галузі.

За більших обсягів виробництва загальні витрати будуть вищими, але витрати виробництва одиниці продукції знизяться. Зауважимо, що закон спадної віддачі не діє у довгостроковому періоді, оскільки спадна віддача передбачає незмінну пропозицію одного з ресурсів, тоді як у довгостроковому періоді всі ресурси змінні.

Зі збільшенням розмірів підприємства можливе поглиблення спеціалізації праці. Залучення додаткових робітників означає, що

виробничий процес можна розчленувати на сукупність операцій, коли замість п'яти-шести операцій кожний працівник виконуватиме лише одну. Упродовж усього робочого дня робітники можуть виконувати ті конкретні операції, для виконання яких їхній рівень кваліфікації є найпридатнішим. На невеликому підприємстві кваліфіковані працівники можуть витрачати до половини свого часу на виконання завдань, які не потребують їхньої кваліфікації, а це збільшує витрати виробництва. Зосередившись на виконанні одного завдання, той самий робітник може стати справжнім майстром своєї справи.

Застосовувати найефективніше устаткування та ефективну утилізацію відходів – знижуватимуть витрати на одиницю продукції виробника, спроможного розширити масштаби своєї діяльності. Отже, зростання усіх залучених у виробництво ресурсів, скажімо, на 10% збільшить обсяг виробництва на вищий відсоток, скажімо, на 20%. І спостерігався б ефективніший обсяг сільськогосподарського виробництва, ніж у індексах 2011 року (див. табл.1).

У сільськогосподарському виробництві економічний процес відтворення незалежно від його суспільного характеру завжди переплітається з природнім.

Земля в системі аграрних відносин виступає як головний предмет праці та водночас головне знаряддя праці, а виробництво носить сезонний характер. При цьому термін виконання робіт є дуже важливим – їх відкладання та затягування спроможні знищити результати праці. Більшість сільськогосподарських машин використовуються протягом дуже нетривалого часу (зернозбиральний комбайн – декілька днів), тому доцільним є не придбання основних фондів певних груп – а їх оренда [10, с. 81].

Загальносвітовими тенденціями розвитку відносин „держава – аграрний сектор економіки” є: дотаційність сільського господарства; посилення регулюючої ролі держави в аграрному реформуванні; державне сприяння розширенню місткості аграрного ринку; державна підтримка сільськогосподарських підприємств різних форм власності; протекціонізм вітчизняного сільгоспвиробника [10, с. 83].

Факторами ефективного вирішення проблем агропромислового комплексу в Україні є: рівноправне функціонування сільськогосподарських підприємств різних форм власності, раціональне використання ресурсів охорона землі та природних багатств у цілому, формування ефективної виробничої інфраструктури агропромислового комплексу та інші [10, с. 84].

Держава повинна спрямувати свою увагу на регулювання цін в аграрній сфері, яка має бути спрямована на таке: досягнення стабілізації цін та їхніх коливань у порівняно вузькому „коридорі”; підтримування фермерських цін на рівні, що дає змогу товаровиробникам вести розширене відтворення; регулювання обсягів і структури виробництва.

Таблиця 1

Індекси обсягу сільськогосподарського виробництва у 2011 році

	Сільське господарство - всього	У тому числі		Довідково: у 2010р.		
		Сільськогосподарські підприємства	Господарства населення	сільське господарство - всього	у тому числі	
					Сільськогосподарські підприємства	Господарства населення
Січень	105,3	113,3	98,1	105,4	112,7	99,7
Січень-лютий	105,0	111,7	98,7	105,2	112,4	99,2
Січень-березень	105,3	111,4	99,4	105,3	112,6	99,3
Січень-квітень	104,0	109,3	99,4	104,9	112,1	99,4
Січень-травень	103,5	108,2	99,4	104,5	111,5	99,3
Січень-червень	103,2	106,9	100,2	103,4	107,7	100,3
Січень-липень	109,1	112,2	106,2	99,4	95,3	103,6
Січень-серпень	110,5	112,2	109,2	95,9	91,0	99,7
Січень-вересень	113,7	115,7	112,3	98,7	96,8	100,0
Січень-жовтень	116,6	120,0	114,0	98,8	100,1	97,8
Січень-листопад	116,5	120,4	113,4	98,7	99,6	98,0

Джерело : www.ukrstat.gov.ua

Суттєвий спад аграрного виробництва пояснюється, в першу чергу, високим рівнем неявного оподаткування. Експортні паритетні ціни в Україні знаходяться значно нижче рівня цін на світовому ринку. Окрім цього, цінове співвідношення всередині країни не відповідає співвідношенню на світовому ринку. Тому до сільськогосподарських підприємств не доходять сигнали, які б змушували їх пристосовуватися до умов на світовому ринку. Підвищення експортних паритетних цін можна було б здійснити протягом короткого часу навіть за нинішньої структури виробництва і споживання, завдяки зниженню витрат на трансакції. І навпаки, для мобілізації значних наявних ресурсів продуктивності потрібно поліпшити конкурентоспроможність вітчизняних підприємств [9, с. 413].

Зниження трудової дисципліни зумовлюється поведінкою не лише керівників, а й працівників. По-перше їх мотивація до праці не дуже висока внаслідок невеликого заробітку, який до того ж виплачується із затримками.

По-друге, очевидно що збільшилась їхня зацікавленість у тому, щоб працювати на своїй ділянці, а не на підприємстві.

Слід віддати перевагу тим заходам, які заохочували б не збереження існуючого стану, а розвиток конкурентної боротьби між підприємствами за обмежений виробничий фактор „земля”. Така конкуренція за землю сприяла б тому, щоб земля переходила до „найстараннішого” господаря, що, в свою чергу, підвищувало б ефективність сільського господарства в цілому.

Питання щодо того, хто має право зберігати, транспортувати чи вантажити зерно, вирішується не виключно на анонімному ринку послуг по збуту продукції, а бюрократичним шляхом, в залежності від особистих стосунків. Внаслідок високих цін збуту ціни виробника в Україні значно нижчі, ніж ціни на світовому ринку. Тому сільське господарство від сприятливих зараз експортних умов виграє менше, ніж воно могло мати, якби існувала еластична пропозиція послуг по реалізації продукції [9, с. 417].

Реалізація сільськогосподарського потенціалу – а отже і майбутня конкурентоспроможність аграрного сектору залежать в Україні від двох істотних факторів. По-перше: брак механізму, за допомогою якого земля переходила б до кращого господаря. По-друге: за допомогою поліпшення техніки можна знизити виробничі витрати по всіх видах сільськогосподарської продукції в Україні. Завдяки цьому можна збільшити абсолютні переваги щодо витрат або ж зменшити їх абсолютні недоліки, збільшити експорт та зменшити імпорт. Однак якщо виробництво спрямоване на максимізацію добробуту, тоді воно повинно орієнтуватися на відносні переваги щодо витрат. Навіть якщо Україна завдяки використанню кращої техніки зможе налагодити більш дешеве виробництво багатьох сільськогосподарських продуктів та їх вигідний експорт, добробут країни можна максимізувати не за рахунок однакового інвестування у виробництво всіх цих продуктів, а за рахунок відмови від виробництва деяких з них на користь спеціалізації тих видів продукції, які є відносно конкурентоспроможними [9, с. 418].

Значний потенціал сільського господарства України можна розвинути, якщо уряд у майбутньому переведе стрілки у позитивному напрямку.

Нинішня слабкість українського аграрного сектора, як це показано у таблиці 2 лише на перший погляд зумовлена відсутністю техніки і капіталів на підприємствах; безпосередніми причинами є брак структурних реформ та нерозвиненість інститутів ринку в системі виробництва та збуту, за що несе відповідальність уряд. Лише після усунення цих недоліків можна буде знайти довготермінове та ефективне розв’язання технічних та фінансових проблем сільського господарства України [9, с. 418].

Таблиця 2

Виробництво основних сільськогосподарських культур у 2011 році

	Зернові та зернобобові культури (у початково оприбуткованій вазі)		Цукрові буряки (фабричні)		Насіння соняшнику (у початково оприбуткованій вазі)		Картопля		Овочі відкритого ґрунту	
	тис.т	у % до відповідної дати 2010 року	тис.т	у % до відповідної дати 2010 року	тис.т	у % до відповідної дати 2010 року	тис.т	у % до відповідної дати 2010 року	тис.т	у % до відповідної дати 2010 року
Станом на 1 липня	1131,1	128,6	-	-	-	-	187,6	105,8	287,4	111,6
Станом на 1 серпня	28758,0	124,8	-	-	-	-	1583,3	114,8	1997,0	113,7
Станом на 1 вересня	34746,1	121,0	162,5	82,4	230,9	66,5	13742	122,5	4376,6	113,7
Станом на 30 вересня	39693,9	117,0	5601,8	115,0	6787	135,1	23431	130,0	7188,3	116,4
Станом на 1 листопада	50543,4	129,9	15019	128,7	8697,5	124,9	24053	130,9	9051,8	120,7

Джерело : www.ukrstat.gov.ua

Висновки. На наш погляд, попри співвідношення корисного ефекту і ресурсів, при визначенні ефективності слід також враховувати критерії оптимальності та ступеня повноти залучення ресурсів у виробництво. На сьогоднішній день ми можемо спостерігати ситуацію, коли частина площ чи обладнання сільськогосподарських підприємств не використовується, працівники зайняті в режимі неповного робочого дня, а в структурі посівних площ переважають найбільш прибуткові сільськогосподарські культури. Тому, навіть якщо підприємство має високі показники рентабельності за рахунок окремих видів продукції, в умовах неповної зайнятості ресурсів таке виробництво не можна вважати достатньо ефективним з позицій суспільства. А нераціональна структура

виробництва, недотримання сівозмін у довготерміновій перспективі спричиняють негативний вплив на родючість ґрунту і урожайність культур.

Тому ефективність сільськогосподарського виробництва слід розглядати як максимальне співвідношення корисного ефекту і затрат виробництва за умов повного і оптимального використання наявних ресурсів.

Економічна і соціальна ефективність перебувають в органічному поєднанні. Якщо вдається досягти високих соціальних результатів, то можна говорити про подальше підвищення економічної ефективності сільськогосподарського виробництва. Це обумовлено тим, що задоволеність умовами праці, належне фізичне і моральне здоров'я людей створюють додаткові стимули та умови для підвищення продуктивності праці та підвищення на цій основі ефективності виробництва.

У короткостроковому періоді деякі ресурси, пов'язані з виробничими потужностями фірми, залишаються незмінними. Інші ж ресурси можуть змінюватися. Це означає, що у короткостроковому періоді усі витрати можна поділити на постійні та змінні. Постійні витрати зумовлені самим існуванням виробничих потужностей підприємства і тому повинні оплачуватися, навіть якщо фірма нічого не виробляє.

Причина такої поведінки змінних витрат криється у законі спадної віддачі. Збільшення граничного продукту упродовж деякого часу викликатиме щораз менший приріст змінних ресурсів для виробництва кожної додаткової одиниці продукції. Позаяк усі одиниці змінних ресурсів купують за однаковою ціною, загальні змінні витрати зростатимуть на щораз меншу величину. Проте як тільки граничний продукт внаслідок спадної віддачі починає зменшуватись, виробництво кожної наступної одиниці продукції потребуватиме щораз більшої додаткової кількості змінних ресурсів. Тому загальні змінні витрати зростатимуть на щораз більшу величину. Закон спадної віддачі є справедливим для сільськогосподарського виробництва.

Факторами ефективного вирішення проблем агропромислового комплексу в Україні є: рівноправне функціонування сільськогосподарських підприємств різних форм власності, раціональне використання ресурсів охорона землі та природних багатств у цілому, формування ефективної виробничої інфраструктури агропромислового комплексу та інші

Реалізація сільськогосподарського потенціалу – а отже і майбутня конкурентоспроможність аграрного сектору залежать в Україні від двох істотних факторів. По-перше: брак механізму, за допомогою якого земля переходила б до кращого господаря. По-друге: за допомогою поліпшення техніки можна знизити виробничі витрати по всіх видах сільськогосподарської продукції в Україні.

Досвід переконує, що, не розв'язавши головного продовольчого питання, не віднайшовши правильних, зважених підходів до здійснення аграрних перетворень в Україні, не зрозумівши істинних прагнень і запитів

селянина, не зробивши всього необхідного для їх задоволення, не можна розраховувати на швидкий вихід із глибокої економічної кризи держави.

Список використаної літератури

1. Економічна енциклопедія : у трьох томах. – Т. 1. – К. : Видавничий центр „Академія”, 2000. – 864 с.
2. Економіка підприємства / [П. П. Руснак, В. Г. Андрійчук, А. А. Ільєнко та ін.] ; за ред. П. П. Руснака. – Біла Церква, 2003. – 256 с.
3. Економіка сільського господарства / за ред. В. П. Мертенса. – К. : Урожай, 1995. – 288 с.
4. Мацібора В. І. Економіка сільського господарства / В. І. Мацібора. – К. : Вища шк., 1994. – 415 с.
5. Черевко Г. Сутність категорії ефективності в економіці сільського господарства / Г. Черевко // Вісник Львівського державного аграрного університету : Економіка АПК. – 2005. – № 12. – С. 3–15.
6. Економіка підприємств : навч. посіб. / [Черевко Г. В., Горбонос Ф. В., Іваницька Г. Б., Павленчик Н. Ф.] ; за заг. ред. Г. В. Черевка. – Львів : Апріорі, 2004. – 384 с.
7. Макконелл К. Р. Мікроекономіка / Кемпбелл Р. Макконелл, Стенлі Л. Брю. ; за ред. Тяня Панчишина. – Львів, 1999. – 649 с.
8. Макконелл К. Р. Экономикс : Принципы, проблема и политика / Кемпбелл Р. Макконелл, Стенли Л. Брю. ; в 2 т. : [Пер. с англ. 11-го изд.]. – Т. 2. – М. : Республика, 1992. – 400 с. : табл., граф.
9. Яковенко Р. В. Національна економіка : навч. посіб. / Р. В. Яковенко. – Кіровоград : „ПіК”, 2009. – 548 с. : іл.
10. Яковенко Р. В. Основи теорії економіки для технічних спеціальностей : навч. посіб. / Р. В. Яковенко. – Кіровоград : „Поліграф-Сервіс”, 2009. – 120 с. : іл.